KALIPYARGI İÇERİĞİ MODELİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI: ELEŞTİREL BİR İNCELEME

THE PAST, PRESENT, AND FUTURE OF THE STEREOTYPE CONTENT MODEL: A CRITICAL REVIEW

Timuçin AKTAN

40

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yıl: 2026 Sayfa: 1-17
https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil

DOI: 10.35379/cusosbil.1646412

Geliş Received: **25.02.2025**
Kabul Accepted **09.05.2025**

KALIPYARGI İÇERİĞİ MODELİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI: ELEŞTİREL BİR İNCELEME

THE PAST, PRESENT, AND FUTURE OF THE STEREOTYPE CONTENT MODEL: A CRITICAL REVIEW

Timuçin AKTAN [1]

Anahtar Kelimeler:
Kalıpyargı İçerikleri,
Yetkinlik,
Sevecenlik,
Statü,
Rekabet.

Keywords:
Stereotype Contents,
Competence,
Warmth,
Status,
Competition.

ÖZ

Kalıpyargı İçeriği Modeli, toplumdaki çeşitli gruplara yönelik kalıpyargı içeriklerinin yetkinlik ve sevecenlik boyutları üzerinden temsil edilebileceğini öne sürerek, bu değerlendirmelerin sosyal-yapısal kaynaklarını ve duyuşsal (affective) sonuçlarını kapsamlı bir çerçevede sunmaktadır. Bu çalışmada, Kalıpyargı İçeriği Modelinin kökenleri ve ilişkili olduğu diğer kuramlar tartışılarak güncel araştırma bulgularının eleştirel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca, model bağlamında Türkiye'de yürütülen çalışmalar ele alınarak gelecekteki araştırmalar için öneriler sunulmuştur. Bu bağlamda, çalışmalarda incelenecek grupların katılımcıların aşina olduğu gruplar arasından seçilmesi, yetkinlik ve sevecenlik ölçümlerinin yapı geçerliliğinin her çalışmada yeniden test edilmesi, bu boyutlardaki olumsuz değerlendirmelerin de ölçümlere dahil edilmesi ve belirli bir gruba yönelik kalıpyargı içerikleri incelenirken o gruba özgü özellik boyutlarının da eklenmesi yönünde yöntemsel önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca, yetkinlik ve sevecenlik atıflarının asimetrik doğası göz önünde bulundurularak, bu boyutların birbirine eşdeğer olarak ele alınmaması, sosyal-yapısal değişkenlerle ilişkileri değerlendirilirken bu durumun dikkate alınması ve yetkinlikle sevecenlik arasındaki ilişkinin incelenmesinde grup üyelikleriyle gruplararası bağlamın da göz önünde bulundurulması gerektiği yönünde kuramsal öneriler sunulmuştur. Böylece, kalıpyargı içeriklerini inceleyecek gelecekteki çalışmalar için kapsamlı bir çerçeve ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

The Stereotype Content Model (SCM) proposes that stereotypes about various social groups can be depicted on the dimensions of competence and warmth, offering a comprehensive framework for understanding the social-structural origins and affective consequences of these evaluations. This study critically reviews the origins of the Stereotype Content Model, its connections to related theories, and incorporating recent empirical findings. Additionally, research conducted within the context of this model in Turkey is examined, and a set of methodological and theoretical recommendations for future studies are provided. In this regard, methodological recommendations include selecting study groups familiar to participants, reassessing the construct validity of competence and warmth measures in each study, incorporating negative evaluations of these dimensions into measurements, and adding group-specific trait dimensions when investigating the stereotype content for particular groups. Moreover, theoretical recommendations emphasize the asymmetric nature of competence and warmth attributions, suggesting that these dimensions should not be treated as functionally equivalent, and this distinction should be taken into account when analyzing their associations with social-structural variables. It is also suggested that the relationship between competence and warmth be examined with reference to group membership and intergroup contexts. By addressing these points, this study provides a comprehensive framework for future stereotype content research, particularly within the Turkish sociocultural landscape.

[1] Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, taktan@aku.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8159-9278

Alıntılamak için/Cite as: Aktan T. (2026). Kalıpyargı İçeriği Modelinin Dünü, Bugünü Ve Yarını: Eleştirel Bir İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 1-17

GİRİŞ

Gruplararası yanlılıkların bilişsel boyutu olarak kabul edilen kalıpyargılar (stereotypes), gruplar ve üyeleri hakkındaki inançları (beliefs) ve bu inançlardan kaynaklı değerlendirmeleri (evaluations/ appraisals) dile getirmektedir. Bu açıdan, belli bir gruba ya da üyelerine yönelik duyguları (affect) dile getiren önyargılar (prejudice) ve bu gruba yönelik davranışlara karşılık gelen ayrımcılıktan (discrimination) farklılaşmaktadır.

Sosyal Psikoloji tarihinde kalıpyargıları görgül (empirical) olarak ilk kez Katz ve Braly (1933; 1935) çalışmış ve Amerikan toplumundaki belli gruplara atfedilen özelliklerin (traits) listelerini çıkartmıştır. Böylece, sosyal psikolojide kalıpyargı literatürünü başlattığı kabul edilen bu ilk çalışmada aslında kalıpyargıların içerikleri incelenmiş ve bu içeriklerin sosyo – kültürel değişkenlerle ilişkilileri tartışılmıştır (Ashmore ve Del Boca, 1981). Ancak, Katz ve Braly'nin (1933; 1935) geliştirdiği özellik atama görevinin yöntemsel sorunları ve 1980'lerle sosyal psikolojide baskın hale gelen bilişsel yönelim kalıpyargı içeriklerine yönelik ilginin kaybolmasına yol açmıştır. 2000'li yıllara gelindiğindeyse kalıpyargıların toplumsal işlevlerine yönelik ilgi artmış ve bu işlevleri anlayabilmek için kalıpyargı içerikleri tekrar gündeme gelmiştir. Bu dönemde geliştirilen Kalıpyargı İçeriği Modeli (KİM; Stereotype Content Model – SCM; Fiske ve arkadaşları, 1999; 2002) ise bu içeriklerin çalışılması için kapsamlı bir çerçeve sunmuştur.

KİM toplumu oluşturan tüm gruplara yönelik kalıpyargıların içeriklerinin yetkinlik (competence) ve sevecenlik (warmth) boyutlarını içerdiğini ileri sürmektedir. Yetkinlik ve sevecenlik kalıpyargılarını ise sosyal-yapısal değişkenlerin biçimlendirdiğini savunmaktadır. Grupların yetkinlik ve sevecenlik düzeyleri arasındaki farklardan hareketle dört kalıpyargı türü/kümesi tanımlayan KİM, bu kalıpyargı kümelerinin spesifik önyargılarla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Böylece, KİM kalıpyargı içeriklerinin toplumsal kökenleri ve önyargılarla ilişkilerini açıklayan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışmada KİM'in tarihsel kökenleri ve bugünkü çalışmaların ortaya çıkardığı sınırlılıklar ele alınarak gelecekte kalıpyargı içerikleri üzerine yürütülecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur. Bu amaçla, literatürde KİM'in geliştirilmesini hazırlayan paradigma değişimi ve KİM'in tarihsel kökenleri tartışılmış, KİM'in temel hipotezleriyle ilgili güncel bulgular ele alınmıştır. Son olarak da KİM'in genel bir değerlendirmesi yapılarak gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Kalıpyargıların içeriklerine yönelik ilgi 1980'li yıllarda gerçekleşen bilişsel devrimle birlikte yerini kalıpyargıların bilişsel işlevlerini anlamaya yönelik yoğun bir çabaya bırakmıştır. Bu dönemde kalıpyargılar bilişsel bir şema olarak kabul edilmiş ve bu içerikten bağımsız şemaların bilgi işleme süreçleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu dönemdeki çalışmalar kalıpyargılar hakkındaki anlayışımızı kökten değiştirerek kalıpyargıların bilişsel sistemimizin normal işleyişinin doğal bir sonucu olduğu ve çevremizdeki karmaşık dünyayı anlamlandırmak için kalıpyargıların sezdirimsel (heuristic) bir basitleştirici olarak kullanıldığı kabulünü yaygınlaştırmıştır. Ancak, kalıpyargıların içerikten bağımsız bir şema olarak ele alınması, neden belli gruplara belli şekilde inançlar geliştirdiğimizle ilgili soruları cevapsız bırakmıştır.

Bilişsel yönelimli çalışmalarda, genellikle, Amerikan toplumunda olumsuz algılanan Afrika kökenli Amerikalıların (siyahiler - Blacks) veya Latinlerin, olumlu algılanan Avrupa kökenlilerle (beyazlar - Caucasians) karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu eğilim, Allport'un (1954) önyargıların sevme – sevmeme şeklinde tek boyutlu bir antipati (univalent antipathy) olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Literatüre uzun yıllar boyunca yön veren bu tanımın geçerliliği 1970'lerden itibaren Amerikan toplumunda önyargılı tutumların reddedilmeye başlamasıyla sorgulanır hale gelmiştir. Bu dönemde, Afrika kökenliler gibi dezavantajlı gruplara olumlu özelliklerin atfedildiğinin gözlenmesi, başlangıçta toplumsal normlar nedeniyle bireylerin kalıpyargısal inançlarını ya da önyargılarını sakladıkları şeklinde yorumlanmıştır (Brauer ve arkadaşları, 2000; Devine ve Sharp, 2009; McConahay ve arkadaşları, 1981; Rudman, 2011). Ancak, özellikle cinsiyetçilik literatüründe "kadınlar mükemmeldir" etkisinin gösterilmesi (Eagly ve Mladinic, 1994) ve akabinde geliştirilen çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramı

(Glick, ve Fiske, 1996; 2001), dezavantajlı gruplara yönelik görünüşte olumlu inançların önyargıları saklamaya yönelik çabanın ötesinde bir işlevi olduğuna işaret etmiştir. Bu işlev, gruplar arasındaki iş birliğinin devam ettirilmesi ve böylece mevcut statükonun korunmasıdır (Fiske, 2015; Jost ve arkadaşları, 2005; Jost ve Hunyady, 2005).

Tüm bu tartışmalar, kalıpyargılarla ilgili bilişsel süreçlerin anlaşılmasının yeterli olmadığı, kalıpyargıların toplumsal çıktılarını anlayabilmek için içeriklerine odaklanılması gerektiği fikrini beraberinde getirmiştir. Ancak, Katz ve Braly'nin (1933) geliştirdikleri özellik atama görevinin sınırlılıkları kalıpyargı içeriklerini incelemeyecek çalışmalar için önemli bir yöntemsel sorun oluşturmuştur. Bu görevde katılımcılara bir özellik listesi (trait list) verilmekte ve belli gruplara bu özelliklerden uygun bulduklarını atamaları istenmektedir. Böylece, katılımcıların oybirliğiyle (consensus) atadıkları özellikler (örneğin, belli bir grup için katılımcıların %70'inin "çalışkan" sıfatını seçmesi), o gruba yönelik kalıpyargının içeriği olarak kabul edilmektedir. Schneider'ın (2005) ayrıntılı bir şekilde tartıştığı gibi bu yöntemin iki önemli sınırlılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki özellik atama yönteminin katılımcıların aslında fikir sahibi olmadıkları gruplar hakkında kalıpyargı üretmesi riskine açık olmasıdır. Elbette, birçok çalışmada toplumun gündemindeki gruplar bir ön çalışmayla belirlenerek bu riski azaltılmaktadır. Ancak, bunun sağlayabilmek için ön çalışmada az sayıda katılımcının dile getirdiği grupların asıl çalışmada kullanılmaması gerekmektedir. İkinci sınırlılıksa kullanılan özellik listesinin belli grupların kendilerine has kalıpyargı içeriklerini içermemesidir. Örneğin, Katz ve Braly'nin (1933) listesinde bugün Amerika'da Afrika kökenlilere atfedilen ritmik veya atletik özellikleri bulunmamaktadır.

Bu sınırlılıklarına ek olarak, toplumu oluşturan çok sayıda gruba yönelik kalıpyargıların içeriklerinin tek tek belirlenmesi pratikte mümkün değildir. Böyle bir çaba, sosyal psikoloji literatürünü bir dokümantasyon alanı haline getirecektir. Ayrıca, gruplara atfedilen bu özelliklerin zaman içinde değişeceği düşünüldüğünde her gruba yönelik kalıpyargı içeriğini belirlemek önemini yitirmektedir (Fiske ve arkadaşları, 2002). Söz konusu durum, kalıpyargı içeriklerinin birbirinden ayrık özelliklerle belirlenmesi yerine bu özellikleri biçimlendiren temel boyutlar üzerinden tanımlanması fikrini beraberinde getirmiştir. Bu fikir, Kalıpyargı İçeriği Modelinin temelini oluşturmaktadır.

Kalıpyargı İçeriği Modelinin Tarihsel Gelişimi

Sosyal algıyı biçimlendiren temel boyutlar fikri, Bakan'dan (1966) kaynaklanmaktadır. Bakan (1966) tüm canlıların iki temel modalitesi olduğunu belirtmiştir. Bunlardan biri, organizmanın bir birey olarak varlığı için gerekli olan etkinlik (eyleyicilik ya da faillik – agency) modalitesidir. Diğeri ise canlının daha büyük bir organizmanın parçası olmasıyla ilgili olan paylaşımcılıktır (komüncülük ya da toplulukçuluk – communion). Bu boyutlar, kişi algısı (person perception) literatürüne Wojciszke (1994) tarafından yetkinlik ve ahlaklılık (morality) olarak uyarlanmıştır. Yetkinlik, bir kişinin belli bir amaca ulaşma konusunda sahip olduğu potansiyelle, ahlaklılık ise amacın/niyetin ne olduğuyla ilgilidir. Wojciszke (1994; 2005) bu boyutlarının öneminin bakış açısına göre değiştiğini belirtmiştir. Kişi algısı (person perception) söz konusu olduğunda ahlaklılık boyutu önem kazanmaktadır. Bunun nedeni, karşımızdaki kişinin bizim için dost mu yoksa düşman mı olduğuna karar vermenin, bu kişinin neleri başarabileceğini çıkarsamaktan önce gelmesidir. Ancak, bakış açımızı diğerlerinden kendimize çevirdiğimizde (benlik algısı – self-perception) yetkinlik boyutu öncelik kazanmaktadır. Bunun nedeni ise kişinin kendisine zarar verme niyetinin normal koşullarda beklendik bir durum olmaması ve kişinin neyi başarıp neyi başaramayacağı bilgisinin kendisi için daha önemli olmasıdır (Abele ve Bruckmüller, 2011; Abele ve Wojciszke, 2007; Wojciszke, 2005).

Phalet ve Poppe (1997) altı Avrupa ülkesindeki ulus ve etnik grup kalıpyargılarının içeriklerini Wojciszke'nin (1994) önerdiği yetkinlik ve ahlaklılık boyutları üzerinden inceleyerek bu boyutları gruplararası algı literatürüne uyarlayan ilk çalışmayı sunmuştur. Araştırmacıların bulguları, kalıpyargı içeriklerinin yetkinlik ve ahlaklılık boyutlarını içerdiğini göstermiştir. Çok boyutlu ölçekleme (multidimensional scaling) analizi bulguları kalıpyargıların *yetkinlik X ahlaklılık* düzleminde dört profil oluşturduğunu göstermiştir. Araştırmacılar bu profilleri Erdemli Kazanan (virtuous-winner; yetkinliği ve ahlaklılığı yüksek algılanan gruplar, örn. İngilizler), Erdemli Kaybeden

(virtuous-looser; yetkinliği düşük ama ahlaklılığı yüksek algılanan gruplar, örn. Slovaklar), Günahkâr Kazananlar (sinful-winner; yetkinliği yüksek ancak ahlaklılığı düşük algılanan gruplar, örn. Almanlar) ve Günahkâr Kaybeden (sinful-looser; yetkinliği ve ahlaklılığı düşük algılanan gruplar, örn. Çingeneler) olarak adlandırmıştır. Ayrıca, araştırmacılar yetkinliğin grupların yüksek statüsüyle, ahlaklılığın ise grupların iç grupla çatışmasının düşük olmasıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Son olarak, araştırmacılar Wojciszke'nin (1994) belirttiği şekilde katılımcılarının yetkinlikle ilgili özellikleri kendi iç gruplarını değerlendirirken, ahlaklılıkla ilgili özellikleri ise dış grupları değerlendirirken daha önemli gördüklerini belirtmiştir.

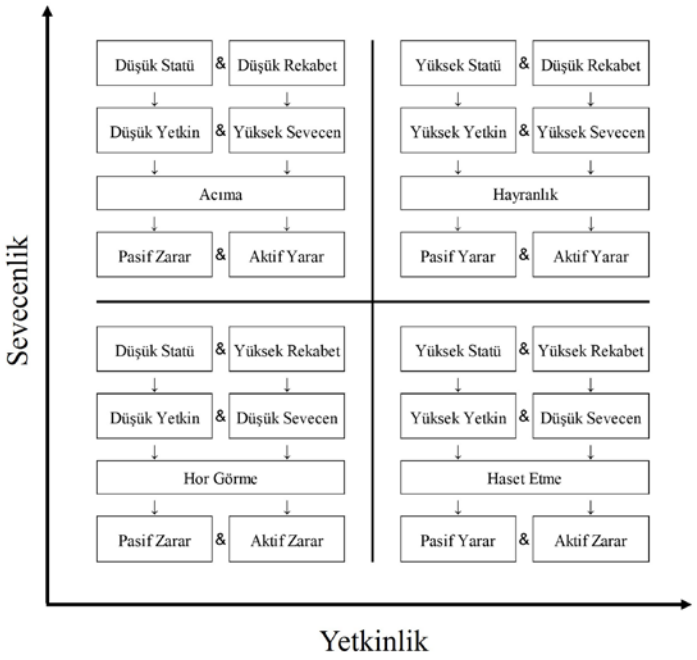
Phalet ve Poppe'un (1997) çalışmasından iki yıl sonra, Fiske ve arkadaşları (1999) KİM'in temelini oluşturacak ilk çalışmalarını yayınlamıştır. Araştırmacılar, Wojciszke'nin (1994) önerdiği temel boyutları yetkinlik ve sevecenlik (cana yakınlık, sıcaklık) olarak adlandırmış ve Amerikan toplumundaki çelişik (ambivalent) içerikli kalıpyargılara odaklanmıştır. Bulguları, 17 gruba yönelik kalıpyargıların yetkinlik ve sevecenlik boyutunu içerdiğini, kümeleme analizinde (cluster analysis) 16 grubun yetkin ama sevecen olmayan (örn., zenginler) veya sevecen ama yetkin olmayan (örn. ev hanımları) şeklinde iki kümede toplandığını göstermiştir. Araştırmacılar bu kümeleri sırasıyla haset önyargısı (envious prejudice) ve ataerkil önyargı (paternalistic prejudice) olarak adlandırmıştır. Ayrıca, araştırmacılar grupların yüksek statüsüyle yüksek yetkinliğinin, düşük rekabetçiliğiyle ise yüksek sevecenliğinin ilişkili olduğunu göstermiştir. Takip eden çalışmalarında ise Fiske ve arkadaşları (2002) Kalıpyargı İçeriği Modelini sunmuştur. Böylece, sosyal-yapısal değişkenler (statü ve yarışmacılık), kalıpyargı içerikleri (yetkinlik ve sevecenlik) ve bu kalıpyargılarla ilişkili önyargılar arasındaki ilişkileri bütünsel bir çerçevede ele almıştır.

KİM ile ilgili Türkiye'de yürütülen çalışmalara bakıldığında ise bu modeli test eden ilk çalışmayı Güngör'ün (2003) Boğaziçi Üniversitesinde hazırladığı yüksek lisans tezi kapsamında yürütüldüğü görülmektedir. Bu çalışmada, Güngör (2003) meslek ve sosyo-ekonomik statüye göre farklılaşan kadın ve erkek alt gruplarına yönelik kalıpyargı içeriklerini inceleyerek KİM'in temel hipotezlerini test etmiştir. Çalışmasında, İngilizcedeki *competence* ve *warmth* terimlerini işinin ehli olmak ve sıcakkanlılık olarak çevirmiştir. Ancak takip eden literatürde bu terimlerin çevirisi konusunda söz birliği oluşmamıştır.

Güngör'ün (2003) ardından, Aktan (2006) Hacettepe Üniversitesinde hazırladığı yüksek lisans tezinde başarılı ve başarısız öğrencilere yönelik kalıpyargı içeriklerini sosyal kimlik kuramı bağlamında incelemiştir. Bu çalışmasında Aktan (2006) temel boyutları yetkinlik ve sevecenlik olarak isimlendirmiş ve bu tezden üretilen, Türkiye'deki KİM ile ilgili ilk yayında Aktan ve Güvenç (2008) bu terimleri kullanmaya devam etmiştir. Hacettepe Üniversitesinde sonraki yıllarda hazırlanan tezlerde de aynı terimler kullanılmıştır (örn., Demirel, 2009; Öner, 2015). Ayrıca, Aktan'ın (2012) ODTÜ'de, Dawd'ın (2021) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde, Kaşdarma (2020) ve Raoofy'nin (2021) Bursa Uludağ Üniversitesinde hazırladıkları tezlerde de aynı terimler kullanılmıştır. Özdemir'in (2017) Abant İzzet Baysal Üniversitesinde hazırladığı tezde ise bu boyutların yetkinlik/yeterlilik ve sıcaklık olarak adlandırıldığı, yetkinlik ve sıcaklık terimlerinin İstanbul Üniversitesinde hazırlanan tezlerde devam ettirildiği görülmektedir (örn., Aydemir, 2021; Kahraman 2018; Yılmaz, 2015). Ankara Üniversitesinde hazırlanan tezlerde ise bu boyutlar yetkinlik ve cana yakınlık olarak adlandırılmıştır (Demirdağ, 2021; Sönmez, 2020). Genel olarak bakıldığında, yetkinlik teriminin kullanımında bir ortaklık olduğu, ancak sevecenlik, sıcaklık ve cana yakınlık terimlerinin *warmth* teriminin çevirisi için kullanılabildiği görülmektedir. Her ne kadar faktör analizi yöntemleriyle elde edilen boyutların isimlendirmesi belli oranda keyfilik içerse de ilgili literatürde ortak bir dilin oluşturulabilmesi için gelecek çalışmalarda terim birliğinin sağlanması faydalı olacaktır. Burada sunulan metin boyunca ilk Türkçe yayında kullanılan (Aktan ve Güvenç, 2008) ve örtük ölçümlerde bir özellik kategorisi olarak işlediği gösterilen (Aktan, 2012) yetkinlik ve sevecenlik terimleri tercih edilmiştir.

Türkiye'den çalışmalarda sosyal-yapısal değişkenlerden biri olan *competition* için rekabet teriminin tercih edildiği görülmektedir. Bu nedenle, Aktan ve Güvenç'in (2008)

kullandığı yarışmacılık (rekabet) terimi yerine metin boyunca rekabet terimi tercih edilmiştir. İleriki bölümlerde de tartışılacağı gibi KİM'de tanımlanan *competition*, aslında gruplararası çatışmaya karşılık gelmektedir. Bu nedenle, yarışmacılık gibi daha nötr anlamlı bir kelime yerine rekabet gibi daha negatif anlamlı bir terimin tercih edilmesi uygun olacaktır. Son olarak, kalıpyargıların duyuşsal çıktıları (önyargılar) ve davranışsal sonuçlarıyla (ayrımcılık) ilgili terimlerde ise Demirdağ'ın (2021) önerdiği çeviriler tercih edilmiştir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Dört kalıpyargı kümesinin sosyal-yapısal belirleyicileri (statü ve rekabet) → kalıpyargı içerikleri (yetkinlik ve sevecenlik) → duyuşsal çıktıları (acıma, hayranlık, hor görme ve haset etme) → davranışsal çıktıları (pasif yarar, pasif zarar, aktif yarar ve aktif zarar). Şekildeki → işaretleri değişkenler arasındaki ilişkilerin kuramsal olarak beklenen yönünü göstermektedir. Duygular ise aracı değişkenlerdir.

Kalıpyargı İçeriği Modelinin Temel Hipotezleri

Temel Boyutlar Hipotezi: Kalıpyargı İçerikleri Yetkinlik ve Sevecenlik Boyutlarını İçerir

Yetkinlik, bir grubun toplumda yüksek statü ve prestije ulaşma konusunda ne kadar potansiyeli olduğu (yetenek; örn., zeki olmak) ve bu potansiyeli ne derece sergilediğiyle (beceri; örn., etkili birisi olmak) ilgili *kişinin kendisine yarar sağlayan* (self-profitable) özellikleri içermektedir. Sevecenlik ise diğerleriyle olumlu ilişkiler kurabilme (sosyallik; örn., arkadaş canlısı) ve bu ilişkilerin toplumda kabul edilen normlara uygun olmasıyla (ahlaklılık; örn., dürüst) ilgili *diğer kişilere yarar sağlayan* (other-profitable) özelliklere grubun ne derece sahip olduğuyla ilgilidir. Yetkinliği ölçmek için yetkin (işinin ehli – *competent*), kendine güvenen (kendinden emin – *confident*), yetenekli (becerikli – *capable*), etkili (verimli – *efficient*), zeki (*intelligent*) ve becerikli (yetenekli – *skillful*); sevecenliği ölçmek için ise arkadaş canlısı (arkadaşça – *friendly*), iyi niyetli (*well-intentioned*), güvenilir (*trustworthy*), sevecen (sıcakkanlı, cana yakın – *warm*), iyi huylu (iyi mizaçlı – *good-natured*), samimi (içten – *sincere*) özellikleri kullanılmaktadır (Cuddy ve arkadaşları, 2008; Fiske ve arkadaşları, 2002). Fiske ve arkadaşlarının yürüttükleri çalışmalarda bu özellik listesinin çalışmanın gerekliliklerine göre kısaltıldığı da görülmektedir (örn., Cuddy ve arkadaşları, 2009; Fiske ve arkadaşları, 2002). Fiske ve arkadaşlarının dışındaki araştırmacıların yürüttüğü çalışmalarda ise yetkinlik ve sevecenliği ölçmek için kullanılan özellikler bir miktar değişebilmektedir (örn., Wade ve Brewer, 2006). Türkiye'den çalışmalarda ise bu özelliklerin çevirisinde küçük farklılaşmalar olduğu görülmektedir. Bu nedenle, parantez içlerinde Demirdağ (2021), Güngör (2003) ve Kahraman'ın (2018) kullandığı çeviriler birbirlerinin alternatifi olarak verilmiştir.

Her ne kadar kullanılan özelliklerde küçük farklılıklar gözlense de hem yurt dışında hem de Türkiye'de yürütülen çalışmalarda, kullanılan özelliklerin yetkinlik ve sevecenlik boyutlarında yer aldığı faktör analitik yöntemlerle genellikle gösterilmiştir. Yetkinlik ve sevecenlik ölçümüyle ilgili önemli bir diğer konu ise bu boyutların genellikle pozitif özellikler kullanılarak ölçülmesidir. Fiske ve arkadaşları (1999) ilk çalışmalarında hem olumlu hem de olumsuz özellikleri kullanarak ölçüm almış olsa da KİM'i tanıttıkları çalışmalarından itibaren (Fiske ve arkadaşları, 2002) olumsuz özellikleri ölçeklerinden çıkarmıştır. Fiske ve arkadaşları (2002) bu durumun nedeni olarak, negatif özellik sıfatlarında varyansın yüksek olmasını, yani katılımcıların bu sıfatlar üzerinden yaptıkları değerlendirmelerde oybirliğinin

düşük olmasını göstermiştir (ayrıca bkz. Cuddy ve arkadaşları, 2008). Ancak, Aktan ve Bilim (2016) kadın alt gruplarına, Aktan ve arkadaşları (2019) uluslara yönelik kalıpyargı içeriklerini ölçerken olumsuz özellikleri de kullandıklarında, bu özelliklerin aşağılama (kötüleme – derogation) şeklinde üçüncü bir faktörde toplandığını göstermiştir. Bu durum, belli bir gruba yetkinlik ve sevecenliği düşük düzeyde atfetmenin o gruba yetkin olmamayı (örneğin, vasıfsız) ya da sevecen olmamayı (örneğin, itici) atfetmek anlamına gelmediğine işaret etmektedir. Bu nedenle, olumsuz özellikler de ölçülmediği sürece yetkinliği ya da sevecenliği düşük olarak değerlendirilen grupların "yetkin değil" ya da "sevecen değil" şeklinde adlandırılması doğru olmayacaktır.

Sosyal-Yapısal Belirleyiciler Hipotezi: Statü ve Rekabetçilik Kalıpyargı İçeriklerini Belirler

Bu hipoteze göre, yüksek statüdeki gruplara yüksek yetkinlik atfedilmektedir. Sevecenlik ise iç grupla rekabete girmeyen gruplara atfedilmektedir (Cuddy ve arkadaşları, 2008; Fiske ve arkadaşları, 2002). KİM'de belirtilen statü-yetkinlik ilişkisi aslında liyakate dayalı (meritocratic) bir toplumda yaşadığımıza dair inançla ilgilidir. Bu inanca göre, yüksek statüye sahip olmak, kişinin yetenek ve çabasına bağlıdır. Bu nedenle, yüksek statüye sahip olanların aynı zamanda bu yeteneğe ve çabaya da sahip oldukları düşünülmektedir (Fiske ve arkadaşları, 2002). Bu durum, yetkinlik atfının mevcut statükoyu meşrulaştırdığına işaret etmektedir (Jost ve arkadaşları, 2004; Ridgeway ve Correll, 2006). Bu tartışmayı destekleyen bir bulguyu Oldmeadow ve Fiske (2007) sunmuştur. Araştırmacılar, mevcut statükoyu meşrulaştırıcı inançlara yüksek düzeyde sahip katılımcılarda statü–yetkinlik ilişkisinin daha güçlü olduğunu göstermiştir. Genel olarak KİM çerçevesinde yapılan araştırmaların bulgularına bakıldığında da statü–yetkinlik ilişkisinin sıklıkla gözlenen güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir (Fiske, 2018).

Rekabet–sevecenlik ilişkisi ise gruplararası çatışma düzeyi ve bu çatışmaya yönelik niyet atıflarıyla ilgilidir. Fiske ve arkadaşlarına (2002) göre iç grupla kaynak çatışmasına giren gruplara olumsuz niyet atıfları yapılmakta ve böylece bu gruplar sevecen algılanmamaktadır. Ancak, birçok çalışmada rekabet–sevecenlik hipotezini desteklemeyen bulgular elde edilmiştir (Fiske, 2018). Aktan ve Sakallı-Uğurlu (2013) bu durumun KİM'de ölçülen rekabetin, sınırlı kaynaklar için grupların birbiriyle rekabetiyle, yani gerçekçi çatışmayla sınırlandırılmasından kaynaklandığını savunmuştur. Bu nedenle, Aktan ve Sakallı-Uğurlu (2013) rekabet–sevecenlik ilişkisi incelenirken gruplar arasındaki kimlik rekabetinin de dikkate alınmasını önermiştir. Kervyn ve arkadaşları (2015) da rekabetçilik ölçeğinin bu sınırlılığına dikkat çekerek ölçeğe sembolik tehdidi (iç grubun değer sistemi ve yaşam biçimine yönelik tehdit – symbolic threat) ölçen maddeler eklemiştir. Bulguları, sembolik tehdit maddeleri eklendiğinde rekabet–sevecenlik ilişkisinin güçlendiğini göstermiştir. Ancak, Fiske'in (2018) belirttiği gibi rekabet–sevecenlik ilişkisi sembolik tehdit dikkate alındığında bile statü–yetkinliğe göre daha zayıftır. Bu durumun olası bir nedeni sevecenliğin bireyler için yetkinliğe göre daha öznel bir boyut olmasıdır. Bu öznelliğin bir kaynağı ise yetkinlik ve sevecenlik atfı için kullanılan bilginin asimetrik nitelikte olmasıdır (Nicolas ve arkadaşları, 2022).

Atıftaki asimetrinin kaynağı, yetkinlikle ilgili olumlu bilgi kişinin içsel özelliklerine, olumsuz bilgi ise dışsal durumlara atfedilirken sevecenlik söz konusu olduğunda bu durumun tersinin gözlenmesidir (Singh ve Teoh, 2000; Fiske ve arkadaşları, 2007). Örneğin, kişinin bir sınavdan yüksek puan alması onun zeki ve çalışkan olduğu şeklindeki içsel atıfları beraberinde getirmektedir. Kişinin bir sınavdan düşük puan alması ise, doğrudan o kişinin aptal ve tembel olduğu şeklinde yorumlanmamaktadır. Buna karşın, kişinin yüklü bir bağışta bulunması o kişinin cömert olduğu şeklinde içsel bir atfı doğrudan getirmemektedir çünkü, bu durumu görenler kişinin davranışının bir çıkar beklentisinden (dışsal kaynak) kaynaklandığını düşünebilmektedir. Kişinin yardım kampanyasından para çaldığı şeklindeki olumsuz bilgi ise, o kişinin güvenilmez olduğu yönündeki içsel atfı doğrudan getirecektir. Bu bağlamda, bir grubun yüksek statüde olması doğrudan yetkinlik atıflarını getirirken, rekabetçi olmaması doğrudan sevecenlik atfını getirmeyecektir.

Sonuç olarak, literatürdeki çalışmalar statü-yetkinlik ilişkisinin güçlü bir ilişki olduğunu, ancak rekabet-sevecenlik ilişkisinin daha zayıf bir şekilde gözlendiğine

işaret etmektedir. Rekabet-sevecenlik ilişkisinin daha güçlü bir şekilde gözlenebilmesi için gruplararası rekabet kavramının gözden geçirilmesi (Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2013) ve sevecenlik atıflarıyla ilgili öznelliği azaltacak yöntemler geliştirilmesi gerekmektedir.

Kalıpyargı Kümeleri Hipotezi: Kalıpyargılar Dört Kümede Resmedilebilir

KİM'e göre toplumu oluşturan tüm gruplar *yetkinlik X sevecenlik* boyutları üzerinden dört kümede toplanmaktadır. Bunlar, Yüksek Yetkin/Yüksek Sevecen (YY/YS; örneğin, müttefikler), Yüksek Yetkin/Düşük Sevecen (YY/DS; örneğin, iş kadınları), Düşük Yetkin/Yüksek Sevecen (DY/YS; örneğin, ev hanımları) ve Düşük Yetkin/Düşük Sevecen (DY/DS; örneğin, mülteciler) kümeleridir. Bu kümelerden YY/YS ve DY/DS kümeleri tek boyutta (sevme – sevmeme) değerlendirilen grupları içermektedir. YY/DS ve DY/YS kümeleri ise karma içerikli kalıpyargılara karşılık gelmektedir (Cuddy ve arkadaşları, 2008; Fiske ve arkadaşları, 2002). KİM'e göre karma içerikli kalıpyargılar toplumdaki statükonun devam ettirilmesini sağlamaktadır (Jost ve arkadaşları, 2004, 2005; Van der Toorn ve Jost, 2014). Bunun nedeni, gruplar hakkındaki bu tür inançların, bireylerin içinde yaşadıkları toplumda her kesimin toplumsal faydalardan dengeli bir şekilde yararlandığına inanmalarını sağlamasıdır. Bu gibi tamamlayıcı inançların (complementary beliefs; Jost ve arkadaşları, 2005) sistemi meşrulaştırmayla ilişkisine dair bir bulguyu Kay ve Jost (2003) sunmuştur. Bu çalışmada, fakir ama mutlu (DY/YS) ve zengin ama mutsuz (YY/DS) inançlarının birlikte sunulmasının bireylerin sistemi meşrulaştırma eğilimini arttırdığı gösterilmiştir. Fiske ve arkadaşları (2002) bu fikri daha ileriye götürerek, karma içerikli algılanan grupların dezavantajlı oldukları boyutta olumlanmasının, bu grubun avantajlı olduğu boyutta daha olumsuz algılanacağını savunmuştur. Bu doğrultuda, Cuddy ve arkadaşları (2005) yaşlı birisi (DY/YS grup üyesi) yetkin olarak sunulduğunda katılımcıların bu yetkin yaşlıyı daha az sevecen algıladıklarını göstermiştir.

Karma içerikli kalıpyargıların statü sistemi meşrulaştırıcı bir işlevi olduğu için Fiske ve arkadaşları (2002) toplumdaki çoğu gruba yönelik kalıpyargıların bu kümelerde yer aldığını savunmuştur. Bu iddiayla uyumlu olarak, yürüttükleri kültürlerarası çalışmada Cuddy ve arkadaşları (2009) yedi Avrupa ve üç Asya ülkesinde kalıpyargıların çoğunun karma içerikli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, Durante ve arkadaşları (2013) 37 ülkedeki gruplara yönelik kalıpyargı içerikleriyle o ülkelerin gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelediklerinde, gelir eşitsizliği arttıkça o ülkelerde karma içerikli kalıpyargıların daha fazla gözlendiğini belirtmiştir. Durante ve arkadaşlarının (2017) 38 ülkeden veri topladıkları bir diğer çalışmada da gelir eşitsizliğiyle karma içerikli kalıpyargılar arasındaki bu ilişki desteklenmiş, ayrıca toplumdaki çatışma düzeyiyle karma içerikli kalıpyargılar arasında ters U şeklinde bir ilişki gözlenmiştir. Söz konusu bulgu, toplumsal çatışmanın çok düşük (barışçıl toplumlar; örn., İsviçre ve Danimarka) ve çok yüksek (çatışmalı toplumlar; örn., Pakistan ve İsrail) olduğu toplumlarda karma içerikli kalıpyargıların daha nadir, toplumsal çatışmanın orta düzeyde olduğu toplumlarda ise (örn., Amerika) karma içerikli kalıpyargıların daha sık gözlendiğine işaret etmiştir. Araştırmacılar, çatışma orta düzeyde olduğunda karma içerikli kalıpyargıların statü sistemini devam ettirdiğini, barışçıl toplumlarda iç grup daha kapsayıcı olduğu için ve çatışmalı toplumlarda ise dış grup tehdit olarak algılandığı için karma içerikli kalıpyargıların daha nadir gözlendiğini iddia etmişlerdir.

Karma içerikli kalıpyargıların sistem meşrulaştırıcı işleviyle ilgili bir diğer araştırma akımı ise yetkinlik ve sevecenlik değerlendirmeleri arasındaki korelasyona odaklanmıştır. Fiske ve arkadaşları (1999) sadece karma içerikli kalıpyargıları inceledikleri çalışmalarında yetkinlik ve sevecenlik arasında negatif yönde bir korelasyon olduğunu bildirmiştir. Ancak, takip eden çalışmalarında negatif korelasyonu karma içerikli kalıpyargıların bir göstergesi olarak ele almamış, karma içerikli kalıpyargıları yetkinlik ve sevecenlik ortalamalarının farklılaşmasıyla tanımlamıştır.

Judd ve arkadaşları (2005) yetkinlik ve sevecenlik arasındaki ilişkiyi deneysel olarak incelenmiştir. Bu çalışmada iki yapay grubun yetkinlik düzeyi, bu grupların üyelerinin sergiledikleri yetkinlik göstergesi davranışlar farklılaştırılarak değişimlenmiştir. Böylece oluşturulan "yüksek yetkin" ve "düşük yetkin" iki

grubu katılımcılardan yetkinlik ve sevecenlik açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışmanın bir versiyonunda da grupların sevecenlik düzeyi değişimlenerek aynı ölçümler alınmıştır. Bulgular, yüksek yetkin gruba düşük sevecenliğin, yüksek sevecen gruba ise düşük yetkinliğin atfedilmesini ve yetkinlikle sevecenlik arasında negatif yönde bir korelasyon olduğunu göstermiştir. Yzerbyt ve arkadaşları (2008) telafi etme etkisi (compensation effect) olarak adlandırılan bu etkinin yetkinlik ve sevecenlik boyutlarına has olduğunu, düşük yetkinliğin (ya da sevecenliğin) yüksek sağlıklılık gibi alternatif bir boyuttaki atıflarla telafi edilmediğini göstermiştir.

Yapay gruplar için gösterilen negatif korelasyon gerçek gruplara yönelik değerlendirmeler genellikle gözlenmemektedir (örn. Aktan ve Bilim, 2016; Demirdağ, 2021; Yzerbyt ve arkadaşları, 2005). Durante ve arkadaşlarının (2013) yürüttükleri kültürlerarası çalışmalarda elde ettikleri yetkinlik-sevecenlik korelasyonları incelendiğinde, birçok ülkede bu korelasyonun 0 ile +1 arasında değiştiği görülmektedir. Söz konusu pozitif korelasyonun olası bir nedeni, gerçek grupları değerlendirirken daha nesnel algılanan yetkinliğin birincil bir boyut olarak alınıp daha öznel algılanan sevecenliğin ise yetkinliğe göre şekillendirilmesidir (Koch ve arkadaşları, 2016; Yzerbyt, 2018; ayrıca bkz. Fiske, 2018).

Gruplararası Duygular Hipotezi: Kalıpyargı Kümeleri Spesifik Duygulara Karşılık Gelir

KİM'e göre, YY/YS kümesindeki gruplara hayranlık, YY/DS'dekilere haset etme, DY/YS'dekilere acıma ve DY/DS kümesindekilere ise hor görme duyguları hissedilmektedir. Fiske ve arkadaşlarına (2002) göre hayranlık, YY/YS kümesindeki iç grup ve müttefik/referans gruplarla özdeşleşme sonucunda bu grupların elde ettikleri olumlu çıktılardan dolayı hissedilen tek boyutlu olumlu (univalent positive) bir duygudur. Bu grupların doğrudan benlikle ilişkili olması ve elde ettikleri yüksek statünün kontrollü bir çabaya atfedilmesi onların başarılarıyla birlikte kişinin benlik değerinin de artmasını beraberinde getirmektedir. Haset etme ise sahip olduğu yüksek statüyü hak etmeden kazandığına inanılan gruplara yönelik bir duygudur. Bu nedenle, haset etme düşmanlık ve depresyonu içermektedir. Dış grubun statüsünü hak etmeden kazandığına inanılması düşmanlığı, iç grubun bu gruptan daha aşağı bir statüde olması ise depresyonu getirmektedir. Acıma kendi kontrollerinde olmayan nedenlerle düşük statüde olan, ancak toplumda değerli görülen gruplara yönelik ataerkil bir duygudur. Son olarak, hor görme toplumda beleşçi/asalak (freeloader) olarak görünen gruplara yönelik tek boyutlu olumsuz bir duygudur. Bu grupların düşük statülerinden dolayı kendilerinin sorumlu tutulması ve iç grubun kaynaklarını haksız olarak elde etmeye çalıştıklarına inanılması öfke (anger) duygusunu da beraberinde getirmektedir (Cuddy ve arkadaşları, 2008; Fiske, 2015; Fiske ve arkadaşları, 2002; 2007).

Sonuç olarak, KİM sosyal-yapısal belirleyiciler (statü ve rekabetçilik) → kalıpyargı içerikleri (yetkinlik ve sevecenlik) → önyargı (hayranlık, acıma, haset etme ve hor görme) arasındaki ilişkileri tanımlayan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (Şekil 1). Modelde eksik kalan ise kalıpyargıların sonucunda ortaya çıkan davranışlardır (ayrımcılık). Cuddy ve arkadaşlarının (2007) geliştirdikleri Yanlılık Haritası, kalıpyargılar – önyargılar – ayrımcılık arasındaki ilişkileri tamamlayıcı bir çerçeve oluşturmuştur.

Kalıpyargı İçeriklerinden Kalıpyargıların Davranışsal Sonuçlarına

Cuddy ve arkadaşlarının (2007) önerdiği gruplar arası duygu ve kalıpyargı temelli davranış haritası (Behaviors from Intergroup Affect and Stereotypes – the BIAS map; Türkçe kısaltması Yanlılık Haritası), KİM'de eksik kalmış olan biliş (kalıpyargı) – duygu (önyargı) – davranış (ayrımcılık) bağlantısını tamamlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, kuramcılar gruplararası davranışların iki boyutta şekillendiğini önermiştir. Bu boyutların ilki, davranışların yoğunluğuna karşılık gelen aktif – pasif boyutudur. Diğeri ise davranışın değerliğini (valence) gösteren yarar sağlama (facilitation) – zarar verme (harm) boyutudur. Sevecenlik, karşımızdaki kişinin niyetiyle doğrudan ilgili ve bu nedenle sosyal algıda birincil olduğu için (Abele ve Wojciszke, 2007), yanlılık haritasında sevecenliğin aktif davranışlarla ilişkili olacağını belirtilmiştir. Bu bağlamda, karşımızdaki kişinin/grubun bize karşı niyetinin olumlu olması grup için/lehine (acting for), olumsuz olması ise gruba karşı/grup aleyhine (acting against) eyleme geçme yönünde açık

ve çaba gerektiren davranışı beraberinde getirmektedir. Örneğin, bireyler sevecen olarak algılanan grupların haklarını savunabilir ya da sevecen değerlendirilmeyen gruplara yönelik açık şekilde aşağılamada bulunabilir. Yetkinliğin ise gruplararası algıda ikincil bir öneme sahip olduğu için pasif davranışlarla ilişkili olacağı önerilmiştir. Pasif davranışlar daha dolaylı olan ve çaba gerektirmeyen davranışlar olarak tanımlanmıştır. Bu davranışların, yetkinliği yüksek olan gruplar için grupla birlikte/ortak (acting with), yetkinliği düşük olan grup için ise grup olmadan/grubu görmezden gelerek (acting without) eylemde bulunmak şeklinde gerçekleşeceği belirtilmiştir. Böylece, yanlılık haritasında, bu iki temel boyut üzerinden dört davranış kümesi tanımlanmıştır: (1) aktif yarar (grup için/lehine; örn., yardım etme veya haklarını savunma), (2) aktif zarar (gruba karşı/aleyhine; örn., zorbalık yapmak ya da saldırma), (3) pasif yarar (grupla birlikte/ortak; örn., iş birliği yapmak ya da ortaklık yapmak) ve (4) pasif zarar (grup olmadan/grubu görmezden gelerek; örn., görmezden gelmek ya da ihmal etmek; Cuddy ve arkadaşları, 2007; 2008; ayrıca bkz. Demirdağ, 2021).

Cuddy ve arkadaşları (2007), kalıpyargı kümelerine karşılık gelen spesifik duyguların spesifik davranış yönelimleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Buna göre, hayranlık duyulan YY/YS gruplara aktif yarar ve pasif yarar, haset edilen YY/DS gruplara pasif yarar ve aktif zarar, acınan DY/YS gruplara aktif yarar ve pasif zarar ve hor görülen DY/DS gruplara aktif zarar ve pasif zarar davranışlarının gösterileceğini belirtmiştir (Şekil 1).

Kalıpyargı İçeriği Modelinin Geçmişi: Genel Bir Değerlendirme

Görüldüğü gibi KİM kalıpyargı içeriklerinin kaynakları ve sonuçlarını da içeren kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. KİM'in tanıtıldığı ilk çalışmada (Fiske ve arkadaşları, 1999) temel boyutlar hipotezi, karma içerikli kalıpyargı kümeleri ve sosyal-yapısal belirleyiciler hipotezi, ikinci çalışmada ise (Fiske ve arkadaşları, 2002) bunlara ek olarak dört farklı kalıpyargı kümesi ve kalıpyargıların duyuşsal çıktılarına yönelik bulgular sunulmuştur. Görüldüğü gibi KİM'in ilk versiyonu Phalet ve Poppe'un (1997) önerdikleri modele son derece benzerdir. Bu iki kuramsal model arasındaki en belirgin fark, KİM'de önerilen kalıpyargı içeriği – duygu ilişkisini Phalet ve Poppe'un (1997) ele almamasıdır. Bu benzerliğe rağmen, takip eden literatürde KİM'in baskın bir kuram haline geldiği dikkat çekmektedir. Bu durumun olası bir nedeni Phalet ve Poppe'un (1997) çalışmalarındaki odak noktasıyla KİM'in odak noktasının farklılaşmasıdır.

Phalet ve Poppe (1997) çalışmalarını sosyal kimlik kuramı çerçevesinde şekillendirmiş ve grupların statüsüne yönelik bir sosyal gerçekliğin mevcudiyeti durumunda kalıpyargı içeriklerinin stratejik kullanımına odaklanmıştır. Sosyal kimliğin stratejik kullanımıyla ilgili çalışmalar, düşük statülü grupların üyelerinin iç ve dış grup değerlendirmeleri yaparken statüyle ilişkili olan yetkinlik boyutunda dış grubun üstünlüğünü kabul ederken iç gruplarını statüyle ilişkisiz olan sosyallik (sevecenlik) boyutunda kayırdıklarını göstermiştir (Ellemers ve arkadaşları, 1997; 1999; Spears ve arkadaşları, 2001). Bu bağlamda, Phalet ve Poppe (1997) çalışmalarında katılımcıların kendi ulus/etnik gruplarıyla diğer ulus/etnik grupları değerlendirmeleri arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. Böylece, araştırmacılar, iç gruba yönelik yetkinlik değerlendirmesi yaparken katılımcıların grupların mevcut statüleriyle çelişmediğini (örneğin, düşük statülü bir ulustan olan katılımcının kendi ulusunu yüksek statülü bir ulustan daha yetkin değerlendirmediğini), statüyle ilişkisiz olan ahlaklılık (sevecenlik) boyutunda ise iç gruplarını kayırdığını bulmuştur. Takip eden çalışmalarında da Poppe ve Linssen (1999) bu bulgularını tekrar etmiş ve Poppe (2000) Avrupa'daki kalıpyargıların içeriklerindeki değişimin ulusların ekonomik gücündeki değişimle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Phalet ve Poppe'tan (1997) farklı olarak, Fiske ve arkadaşları (2002), dönemin gittikçe güçlenen Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (System Justification Theory, Jost ve arkadaşları, 2004) çerçevesinde karma içerikli kalıpyargılar ve bu kalıpyargısal inançların mevcut statükoyu meşrulaştıran işlevine odaklanmıştır. Bu nedenle, kalıpyargı içerikleriyle ilişkili sosyal kimlikten kaynaklı güdüleri (iç grup yanlılığı) göz ardı etmiştir. Hatta, katılımcılarından gruplar hakkında kendi bireysel görüşlerini değil, toplumun gözünde bu grupların nasıl değerlendirildiğini belirtmelerini isteyerek sosyal kimlikle ilgili güdülerin etkisini en aza indirgemeye çalışmışlardır

(Fiske ve arkadaşları, 2002, 2007). Halbuki, Phalet ve Poppe'un (1997) çalışmasında katılımcıların sosyal kimlikleri bir değişken olarak ele alınmıştır. Fiske ve arkadaşlarının (1999; 2002) getirdikleri bu yöntemsel fark, KİM ile ulaşmak istedikleri nihai hedef hakkında bize fikir vermektedir.

KİM ile ulaşılmak istenen nihai hedef, kalıpyargıların işleyişi hakkında grup kimliklerinden ve kültürden bağımsız genelgeçer bir çerçeve oluşturmaktır. Belki de bu nedenle, KİM üzerine yürütülen çalışmalarda sosyal-yapısal belirleyiciler → kalıpyargı içerikleri → önyargı arasındaki ilişkilere birincil bir önem verilirken, kuramdan sapan bulgular daha az dikkate alınmıştır. Örneğin, Cuddy ve arkadaşlarının (2009) KİM'in kültürlerarası geçerliliğini sınandığı çalışmasında gözlenen iç grup yanlılığı ve sosyal kimliğin stratejik kullanımı ya da Durante ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında gözlenen statü-sevecenlik ve rekabet-yetkinlik ilişkileri gibi beklenmedik bulgular KİM'in yeniden gözden geçirilmesine yol açmamıştır. Bu nedenle Koch ve arkadaşları (2016) KİM'in geçerliliğine yönelik çalışmaları veri güdümlü (data-driven) olmadıkları, ağırlıklı olarak kuram güdümlü (theory-driven) oldukları için eleştirmiştir.

Kalıpyargı İçeriği Modelinin Bugünü: Veri Güdümlü Yaklaşımlarda Yetkinlik ve Sevecenlik

Koch ve arkadaşları (2016) KİM çalışmalarını iki temel açıdan eleştirmiştir. Bunların ilki, KİM'de ele alınan grupların seçiminde kuramcıların yanlılık göstermesidir. İkincisi ise yetkinlik ve sevecenlik dışındaki olası boyutların KİM'de dikkate alınmamasıdır.

Koch ve arkadaşlarının ilk eleştirisi (2016) kalıpyargı içeriği incelenecek grupların seçimi için yürütülen ön çalışmalara yöneliktir. Ön çalışmalarda katılımcılardan toplumun gündeminde olan grupları yaş, meslek, etnik grup vb. kategorilerde düşünerek bildirmeleri istenmektedir (örn., Fiske ve arkadaşları, 2002). Koch ve arkadaşlarına (2016) göre katılımcıların toplumu oluşturan grupları yönergede verilen kategoriler üzerinden ayırmaya yönlendirilmesi yalnızca KİM'i destekleyecek grupların incelenmesine yol açmaktadır. Bu yönlendirmeden kaçınmak için Koch ve arkadaşları (2016) katılımcılarından yaş, etnik grup vb. ipuçlarını vermeden 40 tane grup ismi yazmalarını istemiş ve katılımcıların %10'nundan fazlasının belirttiği gruplardan 40 tanesini asıl çalışmaları için seçmiştir.

Bu yöntem, Koch ve arkadaşlarının (2016) bahsettiği yanlılığı azaltıyor olsa da başka bir soruna yol açmaktadır. Ön çalışmadaki katılımcıların sadece yaklaşık %10'nun belirttiği gruplar, gerçek çalışmadaki katılımcıların aslında aşina olmadığı gruplar olabilir. Schneider'ın (2005) belirttiği gibi, gerçekte hakkında fikir sahibi olmadıkları grupları değerlendirmeleri istendiğinde katılımcılar bu gruplar için kalıpyargı üretmektedir. Bu durum, özellikle, katılımcılardan belli bir grubun alt gruplarına yönelik kalıpyargı içerikleri bildirmeleri istendiğinde daha olası hale gelmektedir. Örneğin, "zengin çalışmayan erkekler" grubu (Güngör, 2003) hakkında üniversite öğrencilerinin bir fikri olmasa dahi, bu grubu katılımcıların "zengin" (yüksek sosyoekonomik düzey) olduğu için yüksek yetkin, ancak "çalışmadığı" (beleşçi/asalak) için düşük sevecen olarak değerlendirmesi mümkündür. Böylece, katılımcı hakkında fikir sahibi olmadığı alt grup hakkında, grup ismine bakarak bir kalıpyargı üretebilir.

Alt grup kalıpyargılarının içeriklerine yönelik ilgi, Fiske ve arkadaşlarının (2002) çalışmasında gözlenen bir bulgudan kaynaklanmaktadır. Bu araştırmanın ilk iki çalışmasında, Afrika kökenli Amerikalılara yönelik yetkinlik ve sevecenlik değerlendirmelerinin orta düzeyde olduğu gözlenmiştir. Ancak, bu üst grup "Afrika kökenli profesyoneller" ve "Afrika kökenli fakirler" şeklinde iki alt gruba ayrıldığında, bu gruplara yönelik kalıpyargılar sırasıyla YY/DS ve DY/YS kümelerinde yer almıştır. Bu bulgudan hareketle, Clausell ve Fiske (2005) yetkinlik ve sevecenliği orta düzeyde değerlendirilen gey erkek üst grubunu (Fiske ve arkadaşları, 2002) on alt gruba bölerek incelemiş ve bu grupların çoğuna yönelik kalıpyargıların YY/DS ve DY/YS şeklindeki karma içerikli olduğunu bulmuştur. Söz konusu bulgular, KİM'in alt gruplara yönelik kalıpyargıları iyi ayırt ettiği şeklinde yorumlanmıştır (Cuddy ve arkadaşları, 2008; Fiske ve arkadaşları, 2007). Ancak, takip eden yıllarda Fiske (2018) katılımcılardan fazla sayıda grup ismi üretmeleri istendiğinde, katılımcıların daha nesnel algıladıkları yetkinlik boyutunda farklılaşan gruplar ürettiklerini belirtmiştir. Bu durum, daha öznel algılanan sevecenlik

boyutundaki değerlendirmelerin grupların yetkinliğine göre şekillenmesi ve daha fazla karma içerikli kalıpyargı bildirilmesine yol açıyor olabilir. Örneğin, Demirdağ (2021) Suriyeli mültecilere yönelik kalıpyargıları Suriyeliler üst grubu ve 20 alt grup üzerinden incelediğinde alt gruplara yönelik kalıpyargıların çoğunun karma içerikli olduğunu, ancak Suriyeli üst grubunun DY/DS kümesinde yer aldığını göstermiştir. Ayrıca, Demirdağ (2021) bütün bu grupların yetkinlik ve sevecenlikte ölçek orta noktasında ve altında değerlendirildiğini belirterek karma içerikli mülteci alt gruplarının aslında sevilmeyen gruplar (DY/DS) olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Aydemir (2021) yaşlılar grubunu, Aktan ve Bilim ise (2016) kadınlar grubunu çok sayıda alt gruba böldüklerinde bu alt grupların çoğuna yönelik kalıpyargıların karma içerikli olduğunu bildirmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmalarda katılımcılara hakkında fazla bilgi sahibi olmadıkları gruplar sunulduğunda katılımcılar bu grupların yetkinlik ve sevecenliklerini grup isminden hareketle değerlendirmiş ya da Fiske'nin (2018) belirttiği gibi grupların sevecenliğini yetkinliğine göre şekillendirmiş olabilir.

Koch ve arkadaşlarının (2016) ikinci eleştirisi ise KİM'de yetkinlik ve sevecenlik dışındaki olası boyutların dikkate alınmamasıdır. KİM bağlamında yürütülen çalışmalarda genellikle yetkinlik ve sevecenlikle ilgili belli özellikler katılımcılara sunularak kalıpyargı içerikleri ölçülmektedir. Az sayıdaki çalışmada ise katılımcılardan özellik ataması yapması istenmiştir. Örneğin, Wade ve Brewer'in (2006) çalışmasında katılımcılar kadın alt grupları için yetkinlik ve sevecenlikle ilgili 137 özellik içeren bir listeden özellik atamıştır (trait assignment). Aktan ve Güvenç'in (2008) çalışmasında ise ortaokul öğrencilerinin başarılı ve başarısız öğrenciler için serbest hatırlamayla ürettikleri özellikleri bağımsız hakemler yetkinlik ve sevecenlik kategorine yerleştirmiştir.

Yetkinlik ve sevecenlik boyutlarının hazır boyutlar olarak kullanılmadığı çalışmalarda ise KİM'den sapan bulgular da elde edilmiştir. Örneğin, Dewall ve arkadaşları (2005) özellik atama yerine özellik kümeleme (trait sorting) görevi kullanmıştır. Bu yöntemde, katılımcılara grup isimleri vermek yerine 45 özellik sunulmuş ve bu özellikleri kullanarak istedikleri sayıda küme (kadın grubu) oluşturmaları istenmiştir. Daha sonra da katılımcılarından bu kümeleri yetkinlik ve sevecenliği de içeren çeşitli boyutlarda değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışmanın bulguları, katılımcıların oluşturduğu kadın gruplarını en iyi ayırt eden boyutun yetkinlik ya da sevecenlik değil, ahlaki erdem (moral virtue) boyutu olduğunu göstermiştir. Kaşdarma (2020; ayrıca bkz. Kaşdarma ve Tosun, 2024) ise namuslu kadın ve namuslu erkek temsillerini incelediği çalışmasında katılımcılarından bu gruplar için serbest hatırlama yöntemiyle içerikler elde etmiş ve bu içerikleri analiz etmiştir. Bulguları, kadın ve erkeklere atfedilen "namus" ile ilgili içeriklerin farklılaştığını göstererek kadın ve erkekler için sevecenlik ölçümlerinin içeriğinin farklılaştırılması gerektiğine işaret etmiştir.

Koch ve arkadaşları (2016) ise kalıpyargı içeriklerini belirlemek için yetkinlik-sevecenlik yerine grupların ne kadar benzer algılandığının ölçülmesini önermiştir. Bunun için ön çalışmada belirledikleri 40 grubu katılımcılarından bilgisayar ekranında (iki boyutlu düzlem) birbirine benzerliklerine göre konumlandırmalarını istemiş, ardından da benzerlik/farklılık (similarity/dissimilarity) mesafeleri üzerinden çok boyutlu ölçekleme yöntemiyle analizler yapmıştır. Çalışmanın bulguları, (1) gruplararası algıları biçimlendiren iki değil üç boyut olduğunu ve bunların etkinlik/sosyoekonomik başarı (etkinlik boyutu - agency/socioeconomic success), tutucu-ilerici inançlar (inanç boyutu - conservative-progressive beliefs) ve paylaşımcılık olarak adlandırılabileceğini, (2) gruplararası algıyı biçimlendiren en önemli boyutun sevecenlik değil, etkinlik boyutu olduğunu, ve hatta paylaşımcılık boyutunun öneminin göz ardı edilebilir olduğunu, ve (3) paylaşımcılık boyutundaki değerlendirmelerin etkinlik boyutu üzerinden şekillendiğini göstermiştir.

Koch ve arkadaşlarının (2016) eleştirilerine cevap olarak KİM cephesinden kendiliğinden kalıpyargı içerikleri modeli (KKİM; spontaneous stereotype content model – SSCM, Nicolas ve arkadaşları, 2022) önerilmiştir. Bu modeli test ettikleri çalışmalarında Nicolas ve arkadaşları (2022) yine çok sayıda grup kullanılarak (toplam 43 grup) seçim yanlılığını azaltmıştır. Ancak, Koch ve arkadaşlarından (2016) farklı olarak, araştırmacılar grupların benzerlikleri yerine, katılımcıların bu gruplar için serbest hatırlama yöntemiyle ürettikleri içerikleri/özellikleri analiz etmiştir. Çalışmanın genel bulguları, yetkinliği

oluşturan yetenek ve beceri boyutları ve sevecenliği oluşturan sosyallik ve ahlaklılık boyutlarının kalıpyargı içeriklerini biçimlendirmede en önemli boyutlar olduğuna, bununla birlikte politik inanç (tutucu-ilerici) ve diğer boyutların da (sağlık, görünüm, sapkınlık vb.) kalıpyargı içeriklerini şekillendirebildiğine işaret etmiştir.

SONUÇ

Genel olarak değerlendirdiğimizde, kalıpyargıları, bu inançlara şekil veren sosyal-yapısal etkenleri ve kalıpyargıların sonuçlarını genel eğilimler olarak anlamak istediğimizde KİM kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, toplumdaki genel eğilimleri belirlemek yerine spesifik gruplar hakkındaki kalıpyargıları incelemek amaçlandığında KİM'in temel varsayımları (örn., grup kimliklerinin göz ardı edilebilir olduğu) ve bazı temel hipotezleri (örn., yetkinlik ve sevecenliğin temel boyutlar olduğu) geçerliliğini yitiriyor olabilir. Bu nedenle, genel eğilimler yerine spesifik gruplara yönelik sosyal-yapısal belirleyiciler → kalıpyargı içerikleri → önyargı ilişkileri inceleneceği zaman araştırmacıların bu varsayım ve hipotezler konusunda daha eleştirel bir bakış açısını benimsemeleri gerekli olacaktır. En azından, Nicolas ve arkadaşlarının (2022) vurguladığı gibi, spesifik gruplara yönelik kalıpyargılar çalışılırken yetkinlik ve sevecenlikle birlikte spesifik boyutların da dikkate alınması, bu gruplara yönelik daha net bir bilgi edinmemizi sağlayabilir. Ancak, KİM'in kalıpyargı içerikleri literatürüne en önemli katkısının Katz ve Braly'nin (1933) geliştirdikleri özellik atama görevinin yol açtığı sorunlara bir çözüm sunmak olduğu unutulmamalıdır. Nasıl ki toplumu oluşturan gruplar için her bir özelliğin ayrı ayrı dökümünü almak kalıpyargı literatürünü bir dokümantasyon literatürü haline getirecekse, spesifik gruplar için onlarca sayıdaki boyutu birbirinden ayrık olarak tanımlamak da literatürde sadece kafa karışıklığına yol açacaktır.

Bu tehlikeden kaçınmanın bir yolu katılımcıların aşina olmadıkları grupları KİM'in hipotezlerini test etmek için kullanmamak olabilir. Bir diğer yol ise yetkinlik, sevecenlik ya da alternatif bir içerik boyutunun hangi sosyal bağlamda öncelikli hale geldiğinin gelecek çalışmalarda incelemesi olabilir. KİM'in gerçekçi ya da sembolik çatışma bağlamında sevecenlik boyutuna öncelik verdiği düşünülürse, gruplar arasında bu türden bir çatışmanın olmadığı bir bağlamda (örn. barışçıl toplumlarda; Durante, 2017) öncelikli olan boyutun değişmesi beklenebilir. Böyle bir bağlamda, KİM çerçevesinde yürütülen çalışmalarda genellikle ölçülmeyen olumsuz özelliklerden oluşan aşağılama boyutunun gruplararası algıyı biçimlendirmesi beklenebilir. Son olarak, gruplara yönelik algıları bir vakum içinde düşünmemek ve sosyal kimlikle ilgili güdüleri dikkate almak kuramın açıklama gücünü arttırabilir. Bunun için, katılımcılardan grupları toplumun gözünden değerlendirmelerini isteyerek dışardan bakan kişinin kalıpyargılarını (harici kalıpyargılar – exogenous stereotypes) incelemekle birlikte kişinin bir üye olarak gruplararası süreçlere içeriden bakarak sahip olduğu kalıpyargılara (dahili kalıpyargılar - endogenous stereotypes) da odaklanmak faydalı olacaktır. Bütün bunlar, kalıpyargılar hakkında KİM'in vaat ettiği bütüncül bakış açısına ulaşmaya bizi bir adım daha yaklaştıracaktır.

KAYNAKLAR

Abele, A. E. ve Bruckmüller, S. (2011). The bigger one of the "Big Two"? Preferential processing of communal information. *Journal of Experimental Social Psychology, 47*(5), 935–948. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2011.03.028

Abele, A. E. ve Wojciszke, B. (2007). Agency and communion from the perspective of self versus others. *Journal of Personality and Social Psychology, 93*(5), 751763. https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.5.751

Aktan, T. (2006). *Başarılı ve başarısız öğrencilerin iç ve dış gruplarına yönelik kalıp yargılarının sevecenlik ve yetkinlik algısı temelinde incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Aktan, T. (2012). *Compensatory nature of mixed stereotypes: An investigation of underlying mechanisms in the framework of stereotype content model* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Aktan, T. ve Bilim, G. (2016). Kadınlara yönelik kalıpyargıların içerikleri: Kalıpyargı içeriği modeli çerçevesinde bir inceleme. *Nesne Psikoloji Dergisi, 4*(8), 147-182. doi: 10.7816/nesne-04-08-01. https://doi.org/10.7816/nesne-04-08-01

Aktan, T. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2013). Kalıpyargı içeriği modeline sosyal bağlamsal bir yaklaşım: Bağlam içinde kalıpyargı içerikleri. *Türk Psikoloji Yazıları, 16*(31), 15-31. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.290

Aktan, T. ve Güvenç, G. (2008). Başarılı ve başarısız öğrencilerin iç ve dış gruplarına yönelik kalıpyargılarının yetkinlik ve sevecenlik boyutları açısından incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *23*(61), 27-40. https://doi.org/10.31828/tpd1300443320080000m000135

Aktan, T., Yalçındağ, B., Ünal, T. ve Süllü, M. E. (2019). Ulus kalıpyargılarının içerikleri: sosyal-yapısal değişkenler ve kimliklenmenin kalıpyargı içerikleriyle ilişkisi. *Alternatif Politika*, *11*(3), 623-650.

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.

Ashmore, R. D. ve Del Boca, F. K. (1981). Conceptual approaches to stereotypes and stereotyping. D. L. Hamilton, (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* (s. 1 – 35) içinde. Erlbaum.

Aydemir, A. (2021). *Yaşlı alt gruplarına yönelik kalıpyargı içerikleri ve farklı yaş gruplarında yaşçılık* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Bakan, D. (1966). *The duality of human existence: Essays on psychology and religion*. Rand McNally.

Brauer, M., Wasel, W., ve Niedenthal, P. (2000). Implicit and explicit components of prejudice. *Review of General Psychology*, *4*(1), 79 – 101. https://doi.org/10.1037/1089-2680.4.1.79

Clausell, E., ve Fiske, S. T. (2005). When do the parts add up to the whole? Ambivalent stereotype content for gay male subgroups. *Social Cognition, 23*(2), 157-176. https://doi.org/10.1521/soco.23.2.161.65626

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T. ve Glick, P. (2008). Warmth and competence as universal dimensions of social perception: The stereotype content model and the BIAS map. M. P. Zanna, (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (s. 61–149) içinde. Elsevier.

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., ve Glick, P. (2007). The BIAS map: behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*(4), 631-648. https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.4.631

Cuddy, A. J. M., Norton, M. I. ve Fiske, S. T. (2005). This old stereotype: The pervasiveness and persistence of the elderly stereotype. *Journal of Social Issues, 61*(2), 267-285. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00405.x

Cuddy, A. J., Fiske, S. T., Kwan, V. S., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J. P., ... ve Ziegler, R. (2009). Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences. *British Journal of Social Psychology*, *48*(1), 1-33. https://doi.org/10.1348/014466608X314935

Dawd, A. (2021). *A comprehensive model to collective action: self-stereotyping as a route to sense of deservingness and system justification* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Demirdağ, A. (2021). *Suriyeli mültecilere ilişkin kalıpyargı içeriği ve davranış ilişkisi: duyguların ve ahlaki dışlamanın aracı rolü.* [Yayımlanmamış doktora tezi].

Ankara Üniversitesi.

Demirel, P. (2009). *Annesi çalışan ve çalışmayan öğrencilerde toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının yetkinlik ve sevecenlik algısı temelinde incelenmesi.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Devine, P. G., ve Sharp, L. B. (2009). Automaticity and control in stereotyping and prejudice. T. D. Nelson (Ed), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* içinde (s. 61-87). Psychology Press.

Dewall, N. C., Altermatt, W. T. ve Thompson, H. (2005). Understanding the structure of stereotypes of women: Virtue and agency as dimensions distinguishing female subgroups. *Psychology of Women Quarterly, 29*(4). 396-405. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2005.00239.x

Durante, F., Fiske, S. T., Gelfand, M. J., Crippa, F., Suttora, C., Stillwell, A., ... ve Teymoori, A. (2017). Ambivalent stereotypes link to peace, conflict, and inequality across 38 nations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *114*(4), 669-674. https://doi.org/10.1073/pnas.1611874114

Durante, F., Fiske, S. T., Kervyn, N., Cuddy, A. J. C., Akande, A., Adetoun, B. E., . . . Storari, C. C. (2013). Nations' income inequality predicts ambivalence in stereotype content: How societies mind the gap. *British Journal of Social Psychology, 52*(4), 726–746. https://doi.org/10.1111/bjso.12005

Eagly, A. H. ve Mladinic, A. (1994). Are people prejudiced against women? Some answers from research on attitudes, gender stereotypes, and judgments of competence. *European Review of Social Psychology, 5*(1), 1–35. https://doi.org/10.1080/14792779543000002

Ellemers, N., Barreto, M. ve Spears, R. (1999). Commitment and strategic responses to social context. N. Ellemers, R. Spears ve B. Doosje, (Ed), *Social identity: Context, commitment, content* (Cilt 1, s. 127-147) içinde. Blackwell.

Ellemers, N., Van Rijswijk, W., Roefs, M. ve Simons, C. (1997). Bias in intergroup perceptions: Balancing group identity with social reality. *Personality and Social Psychology Bulletin, 23*(2), 186-198. https://doi.org/10.1177/0146167297232007

Fiske, S. T. (2015). Intergroup biases: A focus on stereotype content. *Current Opinion in Behavioral Sciences, 3*, 45-50. https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2015.01.010

Fiske, S. T. (2018). Stereotype content: Warmth and competence endure. *Current Directions in Psychological Science, 27*(2), 67-73. https://doi.org/10.1177/0963721417738825.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P. ve Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(6), 878–902. https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.878

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C.ve Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: Warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences, 11*(2), 77–83. https://doi.org/10.1016/j.tics.2006.11.005

Fiske, S. T., Xu, J., Cuddy, A. J. C. ve Glick, P. (1999). (Dis)respecting versus (Dis)liking: Status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth. *Journal of Social Issues, 55*(3), 473–489. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00128

Glick, P. ve Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(3), 491–512. https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491

Glick, P. ve Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance. *American Psychologist, 56*(2), 109–118. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.2.109

Güngör, S. G. (2003). *Stereotype content and emotions about various groups: a structural model* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Jost, J. T. ve Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system-justifying ideologies. *Current Directions in Psychological Science, 14*(5), 260-265. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00377.x

Jost, J. T., Banaji, M. R., ve Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political psychology*, *25*(6), 881-919. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00402.x

Jost, J. T., Kivetz, Y. ve Rubini, M. (2005). System-justify-

ing functions of complementary regional and ethnic stereotypes: cross-national evidence. *Social Justice Research, 18*, 305-333. https://doi.org/10.1007/s11211-005-6827-z

Judd, C. M., James-Hawkins, L., Yzerbyt, V. Y. ve Kashima, Y. (2005). Fundamental dimensions of social judgment: Understanding the relations between judgments of competence and warmth. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*(6), 899-913. https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.899

Kahraman, F. (2018). Türkiye'deki sosyal grupların kalıpyargı haritası ve kalıpyargıların değerlerle ilişkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kaşdarma, E. (2020). "Namuslu kadın" ile "namuslu erkek" temsillerinin kalıpyargı içeriği modeline entegre edilmesi ve toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının sistemi meşrulaştırıcı işlevinin incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

Kaşdarma, E., ve Tosun, L. P. (2024). "Namuslu kadın" ve "namuslu erkek" sosyal temsillerinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, 39*(94), 1-24. https://doi.org/10.31828/turkpsikoloji.1477647

Katz, D. ve Braly, K. (1933). Racial stereotypes of one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 28*(3), 280-290. https://doi.org/10.1037/h0074049

Katz, D., ve Braly, K. W. (1935). Racial prejudice and racial stereotypes. *The Journal of Abnormal And Social Psychology*, *30*(2), 175. https://doi.org/10.1037/h0059800

Kay, A.C. ve Jost J. T. (2003). Complementary justice: effects of "Poor but Happy" and "Poor but Honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(5), 823-837. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.823

Kervyn, N., Fiske, S. ve Yzerbyt, V. (2015). Forecasting the primary dimension of social perception: Symbolic and realistic threats together predict warmth in the stereotype content model. *Social Psychology, 46*(1), 36–45. https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000219

Koch, A., Imhoff, R., Dotsch, R., Unkelbach, C., ve Alves, H. (2016). The ABC of stereotypes about groups: Agency/socioeconomic success, conservative–progressive beliefs, and communion. *Journal of Personality and Social Psychology*, *110*(5), 675. https://doi.org/10.1037/pspa0000046

McConahay, J. B., Hardee, B. B. ve Batts, V. (1981). Has racism declined in America? It depends upon who is asking and what is asked. *Journal of Conflict Resolution, 25*(4), 563-579. https://doi.org/10.1177/002200278102500401

Nicolas, G., Bai, X., ve Fiske, S. T. (2022). A spontaneous stereotype content model: Taxonomy, properties, and prediction. *Journal of Personality and Social Psychology 123*(6),1243-1263. https://doi.org/10.1037/pspa0000312

Oldmeadow, J., & Fiske, S. T. (2007). System-justifying ideologies moderate status = competence stereotypes: Roles for belief in a just world and social dominance orientation. *European Journal of Social Psychology, 37*(6), 1135–1148. https://doi.org/10.1002/ejsp.428

Öner, M. İ. (2015). Sosyal kimlik bakış açısıyla grup temelli duyguların farklı boyutlarda incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Özdemir, D. Ö. (2017). Sosyal kategorilemenin gayriinsanileştirme üzerine etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Phalet, K. ve Poppe, E. (1997). Competence and morality dimensions of national and ethnic stereotypes: a study in six eastern-European countries. *European Journal of Social Psychology, 27*(6), 703-723. https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0992(199711/12)27:6%3C703::aid-ejsp841%3E3.0.co;2-k

Poppe, E. (2000). Changes in national and ethnic stereotypes in Central and Eastern Europe. J. ter Wal ve M. Verkuyten (Ed), *Comparative perspectives on racism* (pp. 191-209) içinde. Routledge.

Poppe, E., ve Linssen, H. (1999). In-group favoritism and the reflection of realistic dimensions of difference between national states in Central and Eastern European nationality stereotypes. *British Journal of Social Psychology, 38*(1), 85–102. https://doi.org/10.1348/014466699164059

Raoofy, F. (2021). *Afganistan toplumunda modern giyimli kadınlara yönelik önyargının kalıpyargı içeriği modeli, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temas kuramları temelinde incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

Ridgeway, C. L. ve Correll, S. J. (2006). Consensus and the creation of status beliefs. *Social Forces, 85*(1), 431-45. https://doi.org/10.1353/sof.2006.0139

Rudman, L. A. (2011). *Implicit measures for social and personality psychology*. Sage Publications.

Schneider, D. J. (2005). *The psychology of stereotyping*. Guilford Press.

Singh, R., ve Teoh, J. B. P. (2000). Impression formation from intellectual and social traits: Evidence for behavioural adaptation and cognitive processing. *British Journal of Social Psychology*, *39*(4), 537-554. https://doi.org/10.1348/014466600164624

Sönmez, B. (2020). Bekârlara yönelik kalıpyargıların kalıpyargı içeriği modeli ile incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Spears, R., Jetten, J. ve Doosje, B. (2001). The (il)legitimacy of ingroup bias: From social reality to social resistance. T. J. Jost ve B. Major, (Ed), *The psychology of legitimacy* (s. 278-306) içinde. Cambridge University Press.

Van der Toorn, J., ve Jost, J. T. (2014). Twenty years of system justification theory: Introduction to the special issue on "Ideology and system justification processes". *Group Processes & Intergroup Relations*, *17*(4), 413-419. https://doi.org/10.1177/1368430214531509

Wade, M. L. ve Brewer, M. B. (2006). The structure of female subgroups: an exploration of ambivalent stereotypes. *Sex Roles, 54*, 753-765. https://doi.org/10.1007/s11199-006-9043-x

Wojciszke, B. (1994). Multiple meanings of behavior: Construing actions in terms of competence and morality. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(2), 222-232. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.2.222

Wojciszke, B. (2005). Morality and competence in person- and self-perception. *European Review of Social Psychology, 16*(1), 155– 188. https://doi.org/10.1080/10463280500229619

Yılmaz, O. (2015). İlahi otorite, öznel ahlak ve ahlaki temeller kuramı çerçevesinde politik ve dini yönelimin ateistlere yönelik önyargıya etkisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yzerbyt, V. (2018). The dimensional compensation model: Reality and strategic constraints on warmth and competence in intergroup perceptions. A. Abele ve B. Wojciszke (Ed.), *Agency and communion in social psychology* (s. 126-141) içinde. Routledge.

Yzerbyt, V. Y., Nicolas, K., ve Judd, C. M. (2008). Compensation versus halo: The unique relations between the fundamental dimensions of social judgment. *Personality and Social Psychology Bulletin, 34*(8), 1110 – 1123. https://doi.org/10.1177/0146167208318602

Yzerbyt, V. Y., Provost, V., ve Corneille, O. (2005). Not so competent but warm ... really? Compensatory stereotypes in the French-speaking world. *Group Processes and Intergroup Relations, 8*(3), 291–308. https://doi.org/10.1177/1368430205053944.